

Tanösvények üzenete

A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata (MNOÖ) 2015-ben indította el A magyarországi német tanösvények (Ungarndeutsche Lehrpfade) című projektjét. A 2016-ban Pilisszentivánon (Pest megye) és Sombereken (Baranya) átadott német nemzetiségi próba-tanösvények első bejárása után több település képviselőiben is megfogalmazódott az igény saját tanösvényre. Az azóta eltelt két év a kezdeményezés sikerét hozta, hiszen a következő években újabb hat tanösvényt adtak át. 2018-ban Fekeden és Mecseknádasdon (Baranya megye), valamint Tarjánban (Komárom-Esztergom megye), 2019-ben pedig Bátaszéken (Tolna megye), Bándon (Veszprém megye) és Csolnokon (Komárom-Esztergom megye).

A tanösvény „múfajáról”, az alapötletről, előkészítő munkákról, célokról, kivitelezésről és az első megvalósulásokról dr. Erb Mária írt lapunk 2018. áprilisi számában. Az ismeretátadásnak ez a ma egyre népszerűbb formája a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata általános, valamint oktatási stratégiájára vezethető vissza. Jövőbe mutató válasz akar lenni arra a kérdésre, hogyan kell bánni a kulturális örökséggel, s melyek azok a modern eszközök, amelyek segítségével továbbörökíthető. A kezdeményezés legfontosabb célja az, hogy a magyarországi német településeken működő intézményeket és szervezeteket fokozottabb együttműködésre ösztönözze. A tematikus ösvényeket minden korosztály szívesen látogatja, hiszen különleges módon mesélnek az egyes falvakban-városokban élő német közösség egyedi jellemzőiről, múltjáról, jelenéről és jövőjéről. Létrejöttüket a Német Szövetségi Belügyminisztérium a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata közreműködésével támogatta.

Nyár elején egymás után három tematikus útvonalat adtak át, Bátaszéken május 19-én, Bándon június 1-jén és Csolnokon június 22-én. A nyári szünetben mindhárom sokan keresték fel helyi és más német nemzetiségi településről érkező látogatók. Nemcsak az átadó ünnepségekre jöttek meszebről is csoportok, hanem később, célzottan a tanösvények bejárására is. A tanösvények tehát egyfajta kapcsolatépítést is jelentenek a magyarországi németiség különböző lakóterületei között, illetve a magyarországi németiség és az ország egyéb nemzetiségű lakosai között.

Bátaszéken, az országban hatodikként jött létre Tolna megye első német nemzetiségi tanösvénye. A projekt vezetői Wittendorfer Ildikó, Gombkötőné Kemény Krisztina, Kardos Gábor és munkatársaik voltak. Szakértőként közreműködött a bátaszéki származású Gerner Zsuzsanna, a Németországi Szövetségi Köztársaság tiszteletbeli konzulja, és húga, Gerner Éva, az Unser Bildschrim német nemzetiségi televíziós magazin szerkesztője.

– Elődeink sorában számos német származású, német anyanyelvű bátaszéki személy van, ezért részemről, részünkéről magától értetődő az érzelmi kötődés a városhoz – osztotta meg családtörténetének részleteit Gerner Éva, aki tizenegy éves koráig Bátaszéken élt, és szívesen emlékszik vissza erre az időszakra.

A városról számos történet, anekdota kering, és sok különlegességnek akadhatunk nyomára. A tanösvény hét állomásán különféleképp elevenedik meg a „városias falunak, falusias városnak” nevezett Bátaszék Janus-arcúsága, azaz kettőssége, ami a települést olyan markánsan egyedivé teszi. Ez a páratlan kettősség abban nyilvánult meg, hogy annak ellenére, hogy a németek betelepítése után a lakosok többsége a kisbirtokos réteghez tartozott, az értelmiség és a nagybirtokosok élénk társadalmi élete Bátaszéknek városias jelleget kölcsönzött. Erre a kettősségre utal a tanösvény „városias életmód, vidéki idill” mottója.

A hét kétnyelvű táblából és egy extraállomásból álló tanösvény a város szívében helyezkedik el. Az első tábla a Szentháromság szobor mellett található, innen érdemes elkezdni a tematikus út bejárását annak, aki vezetés nélkül, önállóan szeretné megtekinteni a tanösvényt, és kipróbálni a számos játékos interaktív elemet. A továbbiakban a táblák jobb alsó sarkában található térkép segíti a tájékozódást. A tanösvényhez német és magyar nyelvű vezetőfüzet is készült, ami a Turisztikai Információs Ponton (Budai utca 4.) ingyenesen beszerezhető. Az állomások témái: 1. A Janus-arc keletkezésének története; 2. A Mária-tisztelet megnyilvánulásai Bátaszéken; 3. A bátaszéki egyesületek – a Lövészegyesület; 4. Dolina – Egy mára elnéptelenedett és kietlen külterület története; 5. A városi élet színterei; 6. A bátaszéki

A bátaszéki tanösvény állomásai

1. A Janus-arc keletkezése – Páratlan kettősség jellemzi a települést, amely 1478 óta Bátaszék néven ismert. Fejlődése során ugyanis a falu a „Sváb-Törökország” legtöbb településével ellentétben városi jegyekkel is gazdagodott. A német tanösvény első állomása bemutatja a település és az ott élő németiség történetét.

2. „Örvendtes szívvel...” – A tanösvény szívében található a város jelképe, az impozáns katolikus templom. A bátaszéki németek életében a vallásosság mindig is fontos szerepet töltött be. A kisvárosban ma is számos nyomát és bizonyítékát találjuk a Mária-kultusznak, és korábban még egy zarándok-egyesület is működött itt. A második állomáson a látogatók felfedezhetik a helyi valósi élet nyomaint.

3. Az egyesületi eszme – A XX. század fordulóján rendkívül sok egyesület és mozgalmas egyesületi élet jellemezte Bátaszéket. A 43 egyesület, amelyet 1736 és 1945 között alapítottak hasznos szabadidőtöltést kínált és meghatározó szerepet játszott tagjainak társadalmi életében. A német tanösvény harmadik állomásán érdekességeket tudhat meg a Bátaszéki Lövészegyesületről, amely a „Sváb Törökország” területén egyedülállóan számított.

4. Dolina – A település kettősségét mi sem bizonyítja jobban, mint az öt külterületen található településrésze, amelyek vidéki idillje ellentétben állt a helység mozgalmas társadalmi életével. Az elnéptelenedés következtében mostanra kietlenné vált és lebontott Dolina egyike ezeknek a külterületeknek. A negyedik állomáson egy kirakós invitál játékra.

5. Városias hangulat és életérzés – A gazdasági és társadalmi változások fejlődést és élénk közösségi életet jelentettek Bátaszék számára. Voltak játék- és táncrendezvények, művelődési körök, számos egyesület, vendéglátóhelyek, valamint több szálloda is. A társadalmi élet legimpozánsabb színtere a kaszinó volt, ami még ma is kiemelkedik a főutca utcaképéből.

6. Borban a gyöngy – A Bátaszékre érkezett német telepesek számára az erdő, a víz, a mező és a szőlőhegy voltak fontosak. A kedvező földrajzi fekvés miatt a mezőgazdaság lett a lakosság megélhetésének fő forrása. A németek többsége földműveléssel, bortermeléssel és állattenyésztéssel foglalkozott, figyelemre méltó azonban a kézművesek magas száma is. Új bevételi forrásként néhány kisiparos szódavízgyártással is foglalkozni kezdett a földművelés mellett. Az állomás forgatható kirakójának segítségével megismerhető a város három ismert szódakészítője.

7. Törökországból Törökországba – A XX. század első felében Bátaszéken minden második házban lakott egy kőműves. A nagy gazdasági világválság rájuk különösen negatív hatással volt, ezért külföldön kellett munkát keresniük. A legtöbben közülük (hatszáz fő) Törökországban találtak megélhetést. A hetedik állomás egy kis időutazásra invitálja a látogatókat, kövessük együtt a bátaszéki iparosok útját!

szőlőtermesztés és szódagyártás története; 7. A XX. század elején, a nagy világválság idején külföldön dolgozó kőművesek, ácsok története, akik „Törökországból Törökországba” mentek dolgozni.

A hetedik – egyben az első bakonyi – német nemzetiségi tanösvényt Bándon adták át. A kicsi, de gyönyörű település egy kilométeres tanösvénye a „*Mi, bándiak*” mottót viseli, és izgalmas pillanatokot örökít meg az elődök hagyományaiból, nyelvéből, kultúrájából, mentalitásából.

– Abból a célból is hoztuk létre, hogy erősítsük a lakóink településükhöz való kötődését, hogy a későbbi generációknak valami értékeset adjunk tovább, valamint, hogy a falu arculatát szebbé varázsoljuk és még több látogatót csábítsunk ide – sorolták elképzeléseiket *Feithné Krein* Rita, a helyi német önkormányzat tagja és *Schindler* László, bándi pedagógus, német önkormányzati képviselő és országos német önkormányzati közgyűlési tag.

A megvalósításban *Wolfart* Jánosné, a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata oktatási szakértője segítette a helyieket. A közel hétszáz lelket számláló Bánd csodaszép német nemzetiségi falu a Bakonyban, ahol nem kisebb személyiségek születtek, mint a magyar piarista rend egykori rendfőnöke, egy irodalomprofesszor, egy agykutató, egy fizikus és nem utolsósorban egy hajdani köztársasági elnök. Ez a felsorolás is jól példázza a bándi németiség beállítottságát: ha nincs termőfölded, ásványkincesed, tanulnod kell.

Hit, Szorgalom, Tudás, A Herendi Porcelánmanufaktúra szolgálatában, Honvagy, Christkindl és Hazaszeretet – ezeket a címekeket viselik a bándi tanösvény egyes állomásai. A falu szakrális teréről, ére nyekről, híres szülöttekről és egy különleges helyi adventi szokásról, a Christkindl betlehemes játékról tudhatnak meg részleteket az ide látogatók. A bándi német önkormányzat a német nemzetiségi tanösvénnyel többek között a helyi óvodásokat és iskolásokat szeretné megszólítani, mivel ezek a korosztályok a magyarországi német kultúráról már csak kevés ismeretet hoznak magukkal otthonról.

A bándi tanösvény állomásai

1. Hit – A falu Szent Anna-temploma a XVIII. század második felében épült azoknak a nemesi családoknak a jóvoltából, amelyek a német telepeseket behívták a faluba. Az 1884-es tűzvésznek a templom is áldozatul esett, ezt követően új tetőt kapott, de megőrizte eredeti külsejét. A bándiak igen vallásosan éltek, sűrűn zarándokoltak a környező kegyhelyekre (Csatárra, Csatkára, Sümegre, Győrbe), az út mentén sok helyen keresztet állítottak fel, és azokat gondozták is. Áldozatosan adakoztak az egyház javára, aminek szép bizonyítéka a templom mellékholtára, amit az Amerikából hazatért bándiak adományából építettek.

2. A Herendi Porcelánmanufaktúra szolgálatában – A helyi termőföld nem volt művelésre alkalmas, ezért a bándiaknak más bevételi forrásokat kellett keresniük. Az itt lakók egy része a Herendi Porcelánmanufaktúrában kapott állást. A gyárban minden munkaterületen képviselték magukat bándiak. Ez az állomás a helyiek körében nagy tiszteletnek örvendő festőket mutatja be.

3. Honvágó – Bánd sem kerülhette el a sorsát: 1948-ban az elűzetési hullám elérte a parányi bakonyi falut is. Néhány bándi ugyan el tudta kerülni a kitelepítést, több családot azonban elűztek Németországba. A bándiak hazaszeretete ezután is változatlan maradt. Ez az állomás emléket állít az érintetteknek, és részletesen bemutatja az akkori történéseket.

4. Christkindl – Különleges karácsonyi hagyományt őriz Bánd: az úgynevezett Christkindlspiel-t, (betlehemes játék), a XVIII. században ide telepített németek az óhazából hozták magukkal. Nagyobb megszakítás után ezt a szép hagyományt az 1960-as években újjáélesztették a faluban. A játék menete, a ruhák és a hozzájuk tartozó egyéb díszítőelemek tárnak elénk ennél az állomásnál.

5. Szorgalom – A szorgalom máig nagyra becsült tulajdonság az itt élő németek szemében. A helyiek szorgalmát tükrözi a korábban jelentős mezőgazdaság és az állattartás. Ennél az állomásnál a dülőnevekről is értékes információkat tudhatnak meg az érdeklődők.

6. Hazaszeretet – Új élet egy új hazában: a XVIII. században több betelepítési hullámban érkeztek német telepesek a faluba. Az ezt követő évszázadokban számos sorscsapás érte a falu lakosságát, melyeket ez az állomás mutat be.

7. Tudás – Egy olyan nemzet, amely nem bővelkedik természeti kincsekben, csak saját erőből, tudásból és az itt élők tehetségéből lehet nagyváros. Ez az állomás bemutatja Bánd híres szülöttait, akik életművükkel nemcsak szülőfalujukat, hanem Magyarországot is szolgálták.

A nyolcadik német nemzetiségi tanösvény a Komárom-Esztergom megyei Csolnokon várja az érdeklődőket. A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, a Csolnoki Német Nemzetiségi Önkormányzat és Csolnok Község Önkormányzata együttműködésében, közösségi összefogással, sok

munkával megvalósult látványosság szakértője dr. Erb Maria az ELTE docense, a Magyarországi Németek Kutatóközpontjának vezetője volt.

A hagyományőrzés mindig is kiemelt szerepet töltött be Csolnok életében: a falumúzeum, a tánc csoportot, kórust és a helyi bányász fúvószenekart is magába foglaló kulturális egyesület mellett az új létesítmény azt a célt szolgálja, hogy az érdeklődők minél szélesebb köre ismerkedhessen meg a helyi értékekkel. A faluközösség egykor szakma, szociális státusz, vagyon és iskolai végzettség szerint több csoportra oszlott, és ez megmutatkozott a férfiak legfontosabb szabadidős tevékenységének helyszíneiben is: minden csoportnak megvolt ugyanis a saját kocsmája, s azoknak a saját zenekaruk, köztük az első magyarországi német fúvós banda.

A Csolnok központjában lévő nyolcállomásos tematikus út vezérmotívuma épp erre utal: a helyi kocsmákon és azok társadalmi szerepén keresztül mutatja be a faluban élő németiséget. Kezdőpontja a művelődési házban van, utolsó állomása a falu központjában álló Tájház udvarán. A tanösvényt bejárók megismerhetik hogyan alakult ki a helyiek rajnai-frank német nyelvjárása, milyen humoros megpróbáltatások vártak a kocsmáérettséget elérő legényre a beavatás során, mit jelentett a falu életében a bányászat, és mi az a „pecsenyetánc”. Egy-egy állomás emléket állít a helyi értelmiség történelmének és a vallási élet alakulásának is.

A kísérőfüzet és az információs táblák mellett megtapintható, élményszerűséget kínáló installációk is találhatóak. Nemcsak sok új ismeretet, de jó szórakozást, sok érdekes történetet kínál a tanösvény. Ezek bármelyike egyénileg is bármikor bejárható. A lehrpfad.hu honlapon letölthető vezetőfüzet segít ebben, de előzetesen bejelentkezve vezetés is kérhető, amihez szintén a honlapon találunk telefonszámot.

forrás és fotók: LDU Presse

A csolnoki tanösvény állomásai

1. Úgy szól a madár, mint szája áll – A német szó a XVIII. század eleje óta honos Csolnokon, amikor is az első német telepesek megérkeztek a faluba. A betelepülés több hullámban zajlott. A helyi rajnai-frank német nyelvjárás az ide érkezők különböző nyelvjárásaiból alakult ki és máig él.

2. Igyál, és add ide az üveget! – Csolnok egyik különlegessége, hogy a falu minden csoportjának – szociális, iskolai és szakmai egyesületnek – külön kocsmája volt egykor. Ezek látogatása egy különleges legényavató után, 15-16 éves kortól volt lehetséges. A tanösvény második állomása bemutatja, milyen humoros megpróbáltatások vártak a fiatalokra.

3. Jó szerencsét! – 1781 sorsdöntő év volt a falu életében: ebben az évben írták alá a szerződést a Miklósberekben talált barnakőszén feltárásáról. A bányászat gyors fejlődésnek indult, jólétet hozott az itt élőknek. Ennél az állomásnál megtapasztalhatjuk a helyi bányászat közösségformáló erejét.

4. Parasztember, ha nem lenne, sorunk bizony rosszul menne – A falu lakosságát zömében parasztek alkották. A szántóföldek és kertek elsősorban az önellátást szolgálták, de jelentős volt a zabtermesztés is. A lovakat ugyanis nagy becsben tartották, hiszen nemcsak a munkát segítették, hanem a lovaglás kedvelt szabadidős tevékenységként is jelen volt a csolnokiak életében. Ez az állomás a helyi földműveseknek állít emléket.

5. Szabólegény a kedvesem – Asztalosok, kőművesek, kovácsok, kádárok, lakatosok, bognárok, szabók, mészárosok, pékek és borbélyok kínálták áruikat és szolgáltatásaikat a község lakosságának. Ezekért a parasztsaládok gyakran terménynyel fizettek. A péknek fontos szerepe volt egy hagyományos esküvői szokás, az ún. „pecsenye-tánc” lebonyolításában is. Ennél az állomásnál megtudhatja, mi volt az.

6. A banda már a húrok közé csapott – Csolnokon minden kocsmának megvolt a saját zenekara. A faluban régi hagyománya van a zenélésnek, 1860 körül itt alakul meg az első magyarországi német fúvóegyüttes, a Koller-banda. Minden családban volt legalább egy zenész. Erre utal a tréfás találós kérdés is: „Mit csinál két csolnoki, ha találkozik?” – Kíváncsi a megfejtésre? A választ megtudhatja a hatodik állomásnál.

7. Használd jól, mit Isten adott, hisz csak az él, aki alkot! – A helyi értelmiség – a jegyző, pap, aknász, tanár, erdész, vadász, patikus, orvos – magasabb iskolai végzettsége ellenére a faluközösség szerves részének tekintette magát. Közülük többen máig élénken élnek a csolnokiak emlékezetében. Ez az állomás a falu története meghatározó alakjainak állít emléket. Ismerje meg őket Ön is!

8. Szent János, légy jó atyánk, testi-lelki pátrónánk! – Nemcsak a világi élet vígasságai, hanem mély vallásos érzület és a lelki üdvözülésre való törekvés is formálták a csolnoki közösséget. A mai templomot Grassalkovich Antal kamaraelnök építtette 1721-ben, annak védőszentje Nepomuki Szent János. Ez az állomás a település vallási életébe enged bepillantást.

